

FANLARARO ALOQADORLIK ASOSIDA IQTISODIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Bozarov Dilmurod Uralovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM

Email: d.bozorov@inbox.ru

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10280192>

Annatsiya. Mazkur maqolada texnika oliy ta'lim muassasalarida iqtisodiy fanlarni o'qitishda boshqa bir nechta fanlar bilan bog'langan holda qanday qilib o'rgatish va o'rganish usullari batafsil keltirib o'tilgan. Bu esa talabalarning iqtisodiy kompetensiyalarini fanlararo aloqadorlik asosida rivojlantirishga yordamlashadi. Bundan tashqari, ushbu maqolada talabalarning iqtisodiy kompetensiyasini rivojlantirish vositalari, bu vositalarning tasniflari va iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish usullari yetarlicha bayon qilingan. Bu maqolada keltirilgan ma'lumotlar talabalarning fikrlash qobiliyatlarini ko'tarish, sifatli ta'lim berish va olish, oliy ta'lim talabalarida iqtisodiy va tadbirkorlikka oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, dars mashg'ulotlari davomida foydalaniladigan ta'lim metodlari, ta'lim sifatini oshirish bo'yicha fikr – mulohazalar batafsil yoritilgan hamda yetarlicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Fanlararo aloqadorlik, iqtisodiy, iqtisodiy kompetensiya, til o'rganish, tadbirkorlik, liberlik, boshqaruv, tarixiy ma'lumotlar innovatsiyalarni qo'llash.

METHODS OF DEVELOPING ECONOMIC COMPETENCE ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY RELATIONSHIP

Abstract. This article describes in detail how to teach and learn economics in technical higher education institutions in connection with several other subjects. This helps to develop students' economic competences based on interdisciplinarity. In addition, this article sufficiently describes the means of developing students' economic competence, classifications of these means, and methods of developing economic competence. The information presented in this article is aimed at raising students' thinking abilities, providing and receiving quality education, developing higher education students' economic and entrepreneurial knowledge and skills, educational methods used during classes, education opinions on improving the quality of glue are covered in detail and enough recommendations are given.

Key words: Interdisciplinarity, economic, economic competence, language learning, entrepreneurship, liberalism, management, historical information and application of innovations.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ

Аннотация. В данной статье подробно описано, как преподавать и изучать экономику в технических вузах в связи с рядом других предметов. Это способствует развитию экономических компетенций студентов на основе междисциплинарности. Кроме того, в данной статье достаточно описаны средства развития экономической компетентности студентов, классификации этих средств и методы развития экономической компетентности. Информация, представленная в данной статье, направлена на повышение мыслительных способностей студентов, предоставление и получение качественного образования, развитие у студентов высших учебных заведений экономических и предпринимательских знаний и навыков, методы обучения, используемые

на занятиях, мнения образования по улучшению качества клея изложены в дано подробно и достаточно рекомендаций.

Ключевые слова: междисциплинарность, экономика, экономическая компетентность, изучение языков, предпринимательство, либерализм, менеджмент, историческая информация и применение инноваций.

Hozirgi kunda mamlakatimizning taraqqiy etish bosqichida ijtimoiy-iqtisodiy sohalarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'lim tizimida yangi innovatsion g'oyalar, fikrlar, qarashlar, yondoshuvlar va samarali o'zgarishlar ro'y berayapti. Barcha davlatlarda iqtisodiy fanlarga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu qatori mamlakatimizda ham bu jarayon izchil rivojlanib, yangi bosqichlarga ko'tarilmoqda. Dastlabki e'tibor, maktab o'quvchilariga sifatli ta'lim berish uchun ularda iqtisodiy fanlarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu o'rinda hozirgi kunda o'qituvchilarga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Ham moddiy ham ma'naviy tomondan juda katta ishlar olib borilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ham ushbu sohaga katta e'tibor qaratib, 2020 yilning 24 yanvarida Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida: "Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni rivojlantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish maqsadida men yurtimizda 2020 yilga "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili", deb nom berishni taklif etaman" dedilar. Bu esa albatta, ilm-fanga va raqamli iqtisodiyotga bo'lgan e'tiborni jadal rivojlantirishimizni taqozo etadi.

Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish, insonlarning global mamlakatlardagi iqtisodiy va ijtimoiy muammolarga yaratgan sharoitlarga mos keladi. Fanlararo aloqadorliklarni amaliyotga tadbiiq etish va iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirish haqida quyidagi bosqichlarda ko'rib chiqish mumkin:

Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirish vositalari	1. Til o'rganish
	2. Xalqaro iqtisodiy tizimlarni tushunish
	3. Statistika va ma'lumotlar analizi
	4. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalari
	5. Boshqaruv va tadbirkorlik
	6. Tarixiy ma'lumotlarni o'rganish
	7. Innovatsiyalarni qo'llash

Tabiiyki bu ma'lumotlarni o'qigan har bir shaxsda savol to'g'iladi. Bu vositalar nima uchun kerak, ularni qanday o'rganamiz va qayerlarda ishlatamiz? degan savollarga quyida batafsil javob berib o'tamiz.

1. Til o'rganish: Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishning muhim qismidir. Xususan, ingliz tili ko'p mamlakatlarda iqtisodiy va tijoratiy aloqalarni o'rganish uchun keng qo'llaniladi. Til o'rganish bizga quyidagilarni taqdim etadi:

- Xorijiy tilda chop etilgan adabiyotlardan foydalanish;
- Sifatli ma'lumotlarni olish;

- Xalqaro hamkorlar bilan tajribalar almashish;
- Xalqaro tilda muloqot qilish;
- Xalqaro iqtisodiy ma'lumotlarni olish;
- Iqtisodiy maqolalar va kitoblar chop etish;
- Onlayn kurslar tashkil etish;
- Tarjimonlik qilish;
- Iqtisodiy konferensiyalarda qatnashish.

2. Xalqaro iqtisodiy tizimlarni tushunish: Dunyo bo'ylab iqtisodiy tizimlarni tushunish, moliyaviy yangiliklarga, xalqaro bozorlarga va investitsiyalarga bo'lgan qiziqishni oshirish, iqtisodiy muammolarga odamlar orasida ko'maklashish uchun zarurdir. Bu tizimni tushunish bizga quyidagilarni taqdim etadi:

- Davlatlararo tijorat qilish;
- Valyuta tizimlarini tushunish;
- Xalqaro banklar va kredit tashkilotlarini tushunish;
- Boshqa xalqaro iqtisodiy tashkilotlar hamkorlikni rivojlantirish;
- Moliya tizimini tushunish;
- Xalqaro savdo tizimini tushunish.

3. Statistika va ma'lumotlar analizi: Iqtisodiyotda ma'lumotlarni to'plash, tahlil qilish va boshqa insonlarga tushuntirib berishga erishish, qo'shimcha bilim va ko'nikmalarni o'rganish iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ma'lumotlar analizi deyilganda quyidagilar tushuniladi:

- Ma'lumotlarni to'plash;
- Ma'lumotlarni tahlil qilish;
- Statistika metodlar va dasturlash tillarini o'rganish;
- Ma'lumotlarga aloqador bo'lgan segmentlarni aniqlash va ularga maslahat berish;
- Prognostika: ma'lumotlarni tahlil qilish. Kelajakni oldindan bashorat qilish (bundan ko'proq sotuvchi kompaniyalar foydalanadi);
- Savdo va marketingda foydalanish;
- Ta'lim sohalarida foydalanish.

4. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalari: Fanlararo aloqadorlik asosida iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda, tadbirkorlik va liderlik bilimlari muhim ahamiyatga ega. Bu ko'nikmalar, o'z fikrlarini amaliyotga tatbiq qilish, jamoatda rahbarlik qilish va muammolarni yechishda yordam bera oladi. Tadbirkorlik va liderlik ko'nikmalarini quyida sanab o'tamiz:

- Kreativlik;
- Risk (tavakkal) qilish;
- O'zini boshqarish;
- Jamoaga rahbarlik qilish;
- Oliy samaralilik;
- Ilhom berish;
- Ishonchli bo'lish;

- Hamkasblar va ishchi xodimlarining fikrlarini, qo'ng'iroqlarini, muammolarini va shu kabi murojaatlari uchun vaqtini sarflay olish;
- Mulohazali bo'lish;
- Motivatsiya va ilhomlanish.

5. Boshqaruv va tadbirkorlik: Iqtisodiy kompetensiyalarni rivojlantirishda, boshqaruv va tadbirkorlik ko'nikmalariga ega bo'lish muhimdir. Iqtisodiy faoliyatda qo'llaniladigan moliyaviy resurslarni boshqarish, moliyaviy strategiyalarni rivojlantirish va qo'shimcha foyda olishning asosiy xususiyatlarini tushunish kerak.

Boshqaruv ko'nikmalari:

- Strategiya belgilash;
- Tizimni rivojlantirish;
- Resurslarni samarali qo'llab-quvvatlash;
- Jamoaga rahbarlik qilish;
- Moliyaviy boshqaruvni qila olish.

Tadbirkorli ko'nikmalari:

- Kreativ bo'lish;
- Risk qilish;
- Rivojlantirishga moyil bo'lish;
- Mijozlar bilan xo'shmuomalada bo'lish;
- Ishbilarmonlik qobiliyatini oshirish;
- O'zini boshqara olish;
- Motivatsiya va energiyaga ega bo'lish;
- Moliyaviy boshqaruvchanlik va sarmoya qilish;
- Xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- Analitik fikrlash.

6. Tarixiy ma'lumotlarni o'rganish: Iqtisodiy muammolar va jarayonlarning tarixiy o'rnini tushunish, oldingi yillar davomida nimalar o'zgarganligini tushunish, vaqt o'tishi bilan o'zgarayotgan iqtisodiy modellar va tizimlarni tushunish, bugungi kunda qanday muammolarga duch kelayotganini tahlil qilish iqtisodiy kompetensiyani oshirishda yordam beradi. Tarixiy ma'lumotlarni olish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- Iqtisodiyotning tarixiy kitoblar va maqolalarini o'qish;
- Iqtisodiyotning tarixiy filmlarini ko'rish;
- Iqtisodiyotning tarixiy yodgorliklarini o'rganish;
- Iqtisodiyot tahlillari va tadqiqotlari ustida ishlash;
- Iqtisodiyotning asosiy nazariyasi, tuzilishi va qonunlari bilan tanishish;
- Mashhur iqtisodchilarining ilmiy ishlarini o'rganish;
- Iqtisodiyot sohasidagi dasturlar va modellar bilan ishlash.

7. Innovatsiyalarni qo'llash: Fanlararo aloqadorlik, yangi texnologiyalarni va innovatsiyalarni o'rganish, qo'llash va ulashish, iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Quyida biz hozirgi kundagi mashhur innovatsion texnologiyalarni keltirib o'tamiz:

- Raqamli iqtisodiyot va texnologiyalarni qo'llash;
- Blockchain va kriptovalyutalar texnologiyalarni qo'llash;
- Fintech (moliyaviy) texnologiyalarni qo'llash;
- Big data va ma'lumotlar analitikasi texnologiyalarini qo'llash;
- IoT (Internet of things) texnologiyalarini qo'llash;
- Inkluziv texnologiyalarini qo'llash;
- E-commerce va Xalqaro savdo texnologiyalarini qo'llash;
- Kreativlik va yaratuvchanlik texnologiyalarini qo'llash;
- Tadbirkorlik va startap loyihalarini qo'llash;

Iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda amaliyotga yondashish va o'z bilimingizni va ko'nikmalaringizni amaliyotda qo'llab-quvvatlash juda muhimdir.

Oliy ta'lim talabalarining iqtisodiy kompetensiyalarini fanlararo aloqadorlikda rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

1. Iqtisodiy fanlarga qiziqishingizni oshiring: O'zingizni qiziqtiradigan iqtisodiy fanlarni tanlash va o'rganish uchun qiziqishni oshirish oson ish emas. Shunday ekan, kichikroq bo'limlardan boshlang, ya'ni, iqtisodiyotda muvofiqlik, investitsiyalar, marketing, boshqa sohalar va tahlillarni o'rganish uchun qiziqishni oshiring.

2. Interdissiplinarni qo'llang: Boshqa sohalaridagi bilimlarni iqtisodiy fanlar bilan bog'lab chiqing. Ya'ni, statistika, matematika, informatika, psixologiya, tadbirkorlik, moliya va boshqa sohalarining bilimlarini o'rganib chiqib, iqtisodiyotga bog'liq bo'lgan joylarini amaliyotga qo'llang.

3. Chet tilini o'rganing: Chet tillarni o'rganish, xususan ingliz tilini, iqtisodiy kompetensiyalaringizni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Xalqaro ilmiy forumlar, konferentsiyalar asosan ingliz tilida bo'ladi. Qolaversa, tanishlar bilan muloqotlar uchun ham kerak bo'ladi.

4. Tadqiqotlar va loyihalar: Iqtisodiyot sohasida tadqiqotlar va loyihalar qurish orqali o'zingizni rivojlantiring. Talabalar dastlabki qadamlarini boshqa davlatlarda yoki shaxsiy loyihalarda o'z tadqiqotlarini o'tkazishi hamda turli xil istemolchilar bilan muloqotlar olib borishi ular uchun yaxshi imkoniyat bo'ladi.

5. Xalqaro tajribani qo'llang: Iqtisodiyotning global xususiyatiga ega bo'lish uchun, xalqaro tajribani o'rganish juda muhim. Studentlar uchun qulay bo'lgan o'quv yurtlari, almashtirish dasturlari, studentlar almashishlari va xalqaro konferentsiyalarda ishtirok etish imkoniyatlarini qo'llang.

6. Kurslardan foydalaning: Iqtisodiyotdagi yangi rivojlanishlarni, texnologiyalarni va usullarni o'rganish uchun onlayn kurslardan foydalaning. Iqtisodiyotdagi muammolar, texnologik rivojlanishlar, finans va boshqa ko'nikmalarni o'rganish uchun mo'ljallangan kurslardan foydalanishingiz foydali bo'ladi.

7. Mentorlik va konsultatsiyalardan foydalaning: O'qish davomida o'zingizni rivojlantirish uchun mentorlik va konsultatsiyalardan foydalaning. Bunday mentorliklar, professorlar, ilmiy hamkorlar yoki korxona tashkilotlari tomonidan tashkil etilgan yangi bilimni o'rganish va qiziqishlarini o'rganishga yordam bera oladi.

8. Praktika va stajga ega bo'ling: Iqtisodiyot sohasida tajribani o'rganish uchun staj va amaliyotlarda qatnashish juda muhimdir. Bunday tajribalar, nazariyadan tashqari amaliy bilimlarni oshirishga yordam beradi.

Bu usullar, oliy ta'lim talabalarining iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Javoblar, maslahatlar va amaliyotlar orqali o'zingizni rivojlantirish va ishga qabul qilingan kunlarda muvaffaqiyatli bo'lishingiz uchun xizmat qiladi.

Iqtisodiy kompetensiyani rivojlantirishda matematikaning o'rnini juda muhimdir. Iqtisodiyot, statistika va boshqa iqtisodiy tahlillar uchun matematikani ustuvor bilish, ma'lumotlarni tahlil qilish, iqtisodiy modellarni yaratish va sifatli iqtisodiy qarorlar qabul qilishda keng qo'llaniladi.

Iqtisodiy kompetensiyani oshirishda matematikaning bog'liqligi ko'rib chiqamiz:

1. **Mundarija ko'ngli:** Iqtisodiyotni tahlil qilishda, statistik ma'lumotlarni yig'ishda, iqtisodiy modellarni tuzishda, matematika keng qo'llaniladi. Bunday holatda, matematik sabablarning tushunilishi va ularni iqtisodiyotga qo'llashni o'rganish juda muhimdir.

2. **Hisob-kitob va statistika:** Iqtisodiyot sohasida matematikani o'rganish uchun, hisob-kitob va statistika bilan tanishib chiqing. Ob-havo holati, to'liqlarning tarqalishi, iqtisodiy kuzatishlar va boshqa statistik ma'lumotlarni tahlil qilishni o'rganing.

3. **Algoritmik fikrlash:** Matematika, algoritmik fikrlash va dasturlashda juda muhimdir. Iqtisodiy modellar va tahlillarni yaratishda dasturiy ta'minotlardan foydalanish talab qilinadi. Python, R yoki Matlab kabi dasturlash tillarini o'rganib, iqtisodiyotga oid vazifalarni dasturlashni o'rganing.

4. **Differensial tenglamalar va integral hisoblash:** Iqtisodiy modellarni tuzishda, boshqa holatlarda o'zgaruvchanlarni boshqarishda, differensial tenglamalardan va integral hisoblashdan foydalanish zarur bo'ladi.

5. **Optimal hisoblash:** Iqtisodiyotda qaror qabul qilishda va resurslarni ishlatishda optimal variantlarni topish uchun matematik modellar va hisob-kitob metodlaridan foydalanish juda muhimdir.

6. **Econometrics:** Bu iqtisodiyotga statistika va matematika kombinatsiyasi bo'lib, iqtisodiy modellar yaratish va ularni test qilishda qo'llaniladi. Econometrics kurslarini o'rganib, bu sohani rivojlating.

Matematika, iqtisodiyotga o'z fikrini bildirish, ma'lumotlarni tahlil qilish va iqtisodiy jarayonlarni tushunishda katta rol o'ynaydi. Ushbu bilimlarni rivojlantirib, iqtisodiyotda muvaffaqiyatli bo'lishingiz mumkin.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son «Raqamli O'zbekiston — 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risidagi farmoni. <https://lex.uz/docs/5030957>
2. Эрдурман С., Даугер З. “Переосмысление природы науки для научного образования: научные знания, практики и другие семейные категории”. 2017.
3. Ходжаев В.Х. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirish yo'llari// - T. : TDPU, 2008. - 65 b.

4. Алижанова Х.А. Экономическая подготовка старшеклассников в условиях профильного обучения: автореф. диссертации док. пед. наук.: 13.00.08. – Махачкала, 2012. – 40 с.
5. Александрова И.С. Формирование компетентности старшеклассников в условиях профильного обучения: в процессе экономической подготовки: диссертация ... канд. пед. наук:13.00.01. – Москва, 2010. – 185 с.
6. М.М.Константинович “Формирование экономической компетентности у студентов технических вузов”, М-2006 й.
7. PEDAGOGIK MAHORAT. A. XOLIQOV. Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011.
8. D.U.Bozarov, “TALABALARDA IQTISODIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH USULLARI”, SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL, Toshkent-2023.
9. D.U.Bozarov, “Oliy ta’lim muassasalarida talabalarning iqtisodiy kompetensiyalarini rivojlantirish omillarining tadbiq etilishi”, SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL, Toshkent-2023.
10. Uralovich, B. D. (2023). ABOUT THE PROPERTIES OF NETWORKS. *Academia Science Repository*, 4(04), 353-357.
11. Olimovich, T. E., Uralovich, B. D., & Matlubovich, M. J. (2021). Effective Methods in Teaching Mathematics. *International Journal on Orange Technologies*, 3(3), 88-90.
12. Uralovich, B. D., Normamatovich, R. B., & Kholmatovich, K. J. (2021). Development Of Mathematics In Different Periods. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 2(3), 53-54.